

❖ An Lúibín ❖

30 Meán Fómhair 2016

Easpa eolaíochta

Is gearr ó chuamar ar lorg leabhair faoin eolaíocht ar Litríocht.com, an suíomh a sholáthraíonn leabhair Ghaeilge do léitheoirí ar fud an domhain. Na mílte saothar ann agus sinn ag iarraidh ábhar léitheoireachta don Ghaelgeoir a raibh suim aige sa ghnéineolaíocht, san fhísic, san innealtóireacht mhóilíneach agus ina leithéid eile. Níor thángthamar ach ar shaothar amháin: *Geolaíocht Bhuncharraige na hÉireann*.¹

Ní bheifeá ag súil le buntaighde eolaíochta i nGaeilge. Is ceart, áfach, go mbeadh fáil agat ar leabhair shoiléire sholáite don ghnáthléitheoir faoi na cúrsaí úd.

Níl de leithscéal againn anois go bhfuil easpa téarmaíochta ar an nGaeilge sna ngnóthaí seo. Is domhain an tobar é Téarma.ie más foclóir teicniúil atá uait. Tá corphíosa le fáil in *An Lúibín*. Tig leat cuairt a thabhairt ar an Vicipéid agus a lán alt gearr a léamh ann atá bunaithe ar *Fréamh an Eolais*, ciclipéid eolaíochta agus teicneolaíochta le Matthew Hussey (Coiscéim 2011). Seo sampla ('Géinitíopa'):

Na géinte a bhíonn ag ball amháin ar leith de chineál orgánach. Úsáidtear an téarma do líon iomlán na ngéinte, nó na géinte ar leith ag lócais shonraithe sa chrómasóm. Táirgeann idirghníomhú tháirgí na ngéinte sin (RNA, próitéiní) le chéile agus leis an gcomhshaol uile ina bhfásann an t-orgánach an féintiopa, an raon tréithe a bhíonn le brath.

Tá ailt eile ann atá i bhfad níos faide – féach 'Ailléil'.

Is deacair a chreidiúint nár chuimhnigh foilsitheoirí ar nós Cois Life, Coiscéim nó Cló Iar-Chonnacht fós ar leabhair faoin eolaíocht a chur amach. Seo aois mhór na fionnachtá agus na forbartha, agus níl aon gné dár mbeatha nach bhfuil rian na heolaíochta agus na teicneolaíochta le haithint uirthi, ar bhealach a dtabharfaí draíocht air cúpla céad bliain ó shin. Ní teanga iomlán í an Ghaeilge san aois seo mura féidir leat leabhair a fháil (fiú mura bhfuil iontu ach leabhair don ghnáthléitheoir, mar a dúramar) a thugann cuntas ar an dul amach atá againn anois ar an gcruinne agus ar an iomhramháil is féidir a dhéanamh ar an nádúr, idir mhaith agus olc.

Is cóir dúinn a bheith mórtasach as an nGaeilge mar theanga litríochta, staire agus chritice, go háirithe agus a laghad sin daoine á labhairt agus á saothrú. Sin taobh daonnachtúil an tsaoil ach tá taobh eile ann agus eolas iontach ag baint leis. Léimis ina thaobh.

Aoichaint

Tá an Dr Dymphna Lonergan ina léachtóir in Ollscoil Flinders (Adelaide) san Astráil Theas agus an-obair déanta aici ar stair na teanga Gaeilge san Astráil. Ise a scríobh *Sounds Irish: The Irish Language in Australia*. Seo nasc le caint an-suimiúil a thug sí in Ollscoil na hÉireann, Baile Átha Cliath:

<https://soundcloud.com/scoil-icsf-ucd/looking-for-irish-in-australia-aoichaint-on-dr-dymphna-lonergan>

¹ *Geolaíocht Bhuncharraige na hÉireann* (2014). Foilseacháin Inis Arcáin i gcomhar le Suirbhéireacht Gheolaíochta na hÉireann.

Tuairimí ón oileán glas neamhGhaelach

Dhá alt a ghríosódh chun machnaimh thú agus iad araon ar *TheJournal.ie*. Iad athléite againn ó foilsíodh iad i 2013.

Aaron McKenna a scríobh an chéad cheann, agus admhaíonn sé gur beag Gaeilge atá aige féin.² Deir sé go gcaitheann na hÉireannaigh ceithre bliain déag ag foghlaim Gaeilge agus imíonn gan líofacht. Tuigeann na daltaí nach bhfuil aon dáiríreach ag gabháil leis an scéal agus dá bhrí sin nach fiú eolas ceart a fháil ar an teanga. Más áil leis na hÉireannaigh go mbeadh an Ghaeilge ina dlúthchuid dá saol caithfidh siad beart a dhéanamh dá réir. Murach sin, ná bac le cáipéisí, tuarascálacha agus comharthaí bóthair a aistriú.

Seán Mag Leannáin, iarstátseirbhíseach, a scríobh an ceann eile.³ Is é a bharúil go bhfuil mionlach mór in Éirinn (cuid acu glórach agus cuid eile ina dtost) ar fuath leo an Ghaeilge nó ar náir leo í. Is dóigh leis go bhfuil mórán ann (agus a lán Gaeilgeoirí ina measc) nach dtuigeann cá mhéad dul chun cinn atá déanta ag an nGaeilge mar theanga scríofa agus labhartha lenár linn. Léiríonn úsáid na teanga sa Bhruiséil céard ab fhéidir a dhéanamh chun an Ghaeilge a chur ar taispeáint in institiúidí poiblí na hÉireann dá mbeadh an toil pholaitiúil agus an tacaíocht oifigiúil ann chuige. Nuair a ritheadh Acht na dTeangacha Oifigiúla os cionn deich mbliana ó shin shocraigh na státseirbhíseigh ab airde céim ar fhanacht go bhfeicidís céard a thitfeadh amach dá bharr. Bhí a fhios acu gur beag éifeacht a bheadh leis an reachtaíocht mura dtreiseoidís léi. Ag faire amháin a bhí siad ar dtús ach is dócha gur ag déanamh uisce faoi thalamh atá siad anois.

Is furasta frustrachas an chéad duine a thuiscint agus é ciaptha ag Tadhg-an-dá-thaobhachais na nÉireannach i dtaobh na Gaeilge. Déanaimis beart! Ach is treise défhiús ná dúchas, agus b'fhearr le formhór na hÉireannaigh an Ghaeilge a fhágáil ar féarach i bpáirc an tsiombalachais.

Maidir le Mag Leannáin, is minic díograiseoirí na Gaeilge ag cur mioscais agus mailís i leith daoine nach dtugann grá don teanga. Ach tar éis tríocha bliain a chaitheamh sa stáiseirbhís b'fhéidir go bhfuil dul amach aige ar mheon na n-ardoifigeach.

Is fiú tagairt a dhéanamh anseo do thráchtas le Justin McCubbin dar teideal 'Inimircigh agus an Ghaeilge: idé-eolaíocht agus cleachtas teanga lucht inimirce na Gaeilge in Éirinn' (Luimneach).⁴ Deir McCubbin faoina chuid faisnéiseoirí (inimircigh a d'fhoghlaim Gaeilge) go gcuireann siad in iúl ina ndioscúrsa féin 'gur uirlis i gcomhair an imeascha agus i gcoinne na seineafóibe í an Ghaeilge'. A mhálairt a léirítear sa dioscúrsa poiblí, go háirithe dioscúrsa an Bhéarla, agus é beo ar idé-eolaíochtaí a deir nach bhfuil an Ghaeilge oiriúnach don saol comhaimseartha agus a chuireann ciníochas agus scothaicmeachas i leith iarrachtaí ar an teanga a threisiú, go speisialta i gcomhthéacs na Gaelscolaíochta. Tríd an dá dhioscúrsa seo a chur i gcomórtas le chéile, faightear léargas ar an gcaoi a ndéantar na hidé-eolaíochtaí difriúla seo a ionramháil agus a chur in iúl i mbeartais teanga.

Comhairle ón taobh amuigh: gan tagairt dá laghad a dhéanamh do theanga ar bith i mBunreacht na hÉireann. (Díreach mar a baineadh sainstádas bunreachtúil den Eaglais sna 1970í.) Glantar an fhaiche agus cuirtear cluiche nua ar siúl.

Éireannaigh ag teacht, Éireannaigh ag imeacht

Tháinig breis is 100,000 Éireannach chun na hAstráile i rith na sé bliana a lean sleabhcadh an gheilleagair in Éirinn i 2008. Bhí an dá shaghas ann: an dream a raibh fonn orthu cónaí anseo go buan agus dream eile a tháinig in éadan a dtola agus gan obair le fáil sa bhaile. Tá an dara saghas ag filleadh abhaile anois agus an geilleagar thall ag dul i neart. Is féidir an chéad dream féin a mhealladh ar ais chun gort an bhaile ach an bhreab cheart a thabhairt dóibh: jab atá chomh maith le haon cheann a gheobhaidís anseo, deis ag an mbean leanbh a bhreith in aice lena máthair. Is léir ó roinnt alt de chuid an *Irish Times* i dtaobh cás na n-imirceach go bhfuil tarraingt i do

² Aaron McKenna. 'Drop Irish or go full native – it's time to decide.'

<http://www.thejournal.ie/readme/irish-language-fluency-Gaeilge-ireland-1209242-Dec2013/>

³ Seán Mag Leannáin. 'What's the future for the Irish language and do politicians want to preserve it?'

<http://www.thejournal.ie/readme/irish-language-coimisineir-teanga-sean-o-cuirreain-1215147-Dec2013/>

⁴ <https://ulir.ul.ie/handle/10344/3725>

mhuintir féin sa bhaile más Éireannach thú; ach má bhain tú sult as do sheal san Astráil is minic a smaoinfeá ar dhroim láimhe a thabhairt leis an mbáisteach agus d'aghaidh a thabhairt ar an ngrian arís.

Agus ansin tá an dream a fhanann san Astráil go mídhleathach: daoine gan scileanna go minic a bhfuil deireadh lena víosa agus nach féidir leo cead cónaithe a fháil. Ní dócha go dtiocfaidh an Roinn Inimirce sa tóir ort ach amháin má théann tú in achrann leis an dlí ar dhóigh eile; ansin tiocfaidh na húdaráis anuas sa mhullach ort. Is maire freisin don té atá ag iarraidh cónaí anseo ach nár admhaigh go ndearna sé cion éigin sa bhaile, nó nár chloígh go docht le coinníollacha a víosa shealadaigh. Tabharfar an bóthar dó.

Aisteach go leor, tá suim sa Ghaeilge ag roinnt éigin de na hÉireannaigh a thagann anseo. Tagann mionscata le chéile ansiúd is anseo chun an teanga a chleachtadh. Ach ní chuimhneodh formhór na n-inimirceach ar an nGaeilge mar chomhartha féiniúlachta, agus cé chasfadh leo é? Is tábhachtaí leo na nósanna, an chiall atá acu do ghreann, an bhaint atá acu lena muintir sa bhaile.

Leigheas

Leigheas ar fhrithsheasmhacht

Ar fhadhbanna ár linne tá an ceann seo – baictéirí a bheith ag éirí frithsheasmhach in aghaidh drugaí. Rinne taighdeoirí de cuid MIT agus Harvard scannán de thriail a chruthaigh baictéirí atá míle uair níos frithsheasmhaí ná aon saghas roimhe seo. Taispeánann an físeán coilíneacht baictéirí ar mhias *petri* ag dul ar aghaidh trí roinnt antaibheathach a bhfuil gach ceann acu níos láidre ná a chéile. I gceann dhá sheachtain tá na baictéirí frithsheasmhach in aghaidh an antaibheathaigh is láidre ar fad (féach an nasc thíos). Léiríonn an triail seo an chontúirt a bhaineann le ró-úsáid a bhaint as antaibheathaigh.

Sna Stáit Aontaithe amháin faigheann 23,000 duine bás in aghaidh na bliana de thoradh tarbhfrídí, agus tá an tÚdarás Bia agus Drugaí ag baint gallúnacha frithbhaictéirí as na siopaí ar eagla go ngéaróidís an fhrithsheasmhacht.

Ach tá taighdeoirí ó Ollscoil Melbourne tar éis rud a dhéanamh a sháraíonn na tarbhfrídí is treise: slabhra próitéiní ar dhealramh réalta – peiptíd⁵ phoiliméirithe ar féidir léi balla baictéara a réabadh nó fiú tabhairt ar an mbaictéir lámh a chur ina bhás féin. Baineadh triail roimhe seo as peiptídí frithmiocróbacha ach rinne siad a oiread dochair don óstach is a rinneadh don namhaid. Tá móilíní na peiptíde nua chomh mór sin nach féidir leo dul isteach sna cealla sláintiúla, ach níl bac orthu na baictéirí a scrios.

Le léamh:

Angus Chen: <http://www.npr.org/sections/health-shots/2016/09/08/492965889/watch-bacteria-invade-antibiotics-and-transform-into-superbugs>

'Beyond antibiotics: protein found to kill superbugs,' Marcus Strom, *The Age*, 11/9/2016

An timpeallacht

Aigéadú agus aigéan nua

Is léir anois ón taighde a rinne aigéaneolaithe ó MIT agus ó Institiúid Aigéaneolaíoch Woods Hole go bhfuil oirthuaisceart an Aigéin Chiúin ag sú isteach dé-ocsaíd charbóin antrapaigineach de réir mhéadú na n-astaíochtaí san atmaisféar. Tá nádúr ceimiceach an aigéin ag athrú dá réir agus an t-uisce ag éirí níos aigéadaí⁶. Tá argóinít,

⁵ Peiptíd – slabhra gearr aimínaigéad.

⁶ Scála uimhriúil is ea an pH chun aigéadacht a thomhas. Más lú an pH ná 7 ar an scala i dtuaslagán tá sé aigéadeach: tá pH 2.2 ag liomóidí. Féach <https://ga.wikipedia.org/wiki/PH>. Tá laghdú 0.002 aonaid pH in aghaidh na bliana tagtha ar an mheánuimhir pH san Aigéan Ciúin le deich mbliana anuas.

mianra a theastaíonn óna lán speiceas mhuirí chun sliogáin a dhéanamh, ag dul i laghad de dheasca neartú na dé-ocsaíde carbóin.

Is furasta le athruithe ceimiceacha lorg a fhágáil ar an gcuid sin den Aigéan Ciúin. Tá an réigiún le fáil ag deireadh chóras imshruthaithe an domhain, áit a bhfuil cuid de na huiscí is sine ar domhan cruinnithe le chéile, in éineacht le méid mór carbóin thuaslagtha neamhorgánaigh, sin carbón a d'análaigh orgánaigh mhuirí i rith na mílte bliain. Fágann sin go bhfuil pH íseal ann cheana agus é á ísliú níos mó ná riamh ag carbón antrapaigineach.

Rachaidh an t-aigéadú go mór i bhfeidhm ar an bhfíteaplanctón, micrea-orgánaigh ar dhromchla an aigéin arb iad bunús an bhiashlabhra mhuirí iad. Rachaidh speicis éigin in éag agus rachaidh speicis eile i bhflúirse. Rachaidh sé seo i bhfeidhm ar sholáthar an bhia agus ar chúrsáil an charbóin, agus is dócha go ngluaisfidh a lán speiceas d'fhíleaplanctón i dtreo na bpol.

Tá an toradh céanna le fáil i staidéir eile a rinneadh san Astráil, mar shampla. I gceann céad bliain beidh an aigéan lán d'orgánaigh agus d'iasc fós, ach beidh athroinnt déanta orthu.

Le léamh:

<http://news.mit.edu/2016/increased-ocean-acidification-human-activities-0907>

<http://news.mit.edu/2015/ocean-acidification-phytoplankton-0720>

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au.

Leagan simplithe

Tuairimí ón oileán glas neamhGhaelach

Foilsíodh shá pháiosa shuimiúla in *TheJournal.ie* roinnt blianta ó shin. Is fiú iad a léamh go fóill.

Aaron McKenna a scríobh an chéad cheann. Admhaíonn sé gur beag Gaeilge atá aige féin. Deir sé go dtuigeann daltaí nach bhfuil aon dáiríreacht ag baint le múineadh na Gaeilge. Más mian leis na hÉireannaigh go mbeadh tábhacht leis an nGaeilge ina saol caithfidh siad beart a dhéanamh dá réir. Murach sin, ní fiú cáipéisí a aistriú ó Ghaeilge go Béarla.

Seán Mag Leannáin a scríobh an ceann eile. Bhíodh sé ina státseirbhíseach. Sileann sé go bhfuil mionlach mór in Éirinn a gcuireann an Ghaeilge náire orthu. Sileann sé freisin nach dtuigeann mórán Éireannach an dul chun cinn⁷ atá déanta ag an nGaeilge mar theanga scríofa agus labhartha. Taispeánann úsáid na teanga sa Bhruiséil conas is féidir an Ghaeilge a chur os comhair an phobail. Ach sa bhaile tá státseirbhísigh shinsearacha in aghaidh na Gaeilge agus tá uisce faoi thalamh á dhéanamh acu.

Is furasta frustrachas an chéad duine a thuiscint. Ach b'fhearr le formhór na hÉireannaigh siombail a dhéanamh den Ghaeilge agus gan í a úsáid. Maidir le Mag Leannáin, is minic Gaeilgeoirí ag cur mioscaise i leith daoine⁸ nach dtugann grá don teanga. Ach b'fhéidir go bhfuil cuid den cheart aige.

Is fiú tagairt a dhéanamh do thráchtas ollscoile le Justin McCubbin ('Inimircigh agus an Ghaeilge: idé-eolaíocht agus cleachtas teanga lucht inimirce na Gaeilge in Éirinn'. Rinne McCubbin staidéar ar inimircigh in Éirinn a d'fhoghlaim Gaeilge. Deir na hinimircigh sin go gcuireann úsáid na Gaeilge i gcoinne na seineafóibe.⁹ Ach deir idé-eolaíocht an Bhéarla go bhfuil scothaicmeachas¹⁰ ag baint le saothrú na Gaeilge, go speisialta i gcomhthéacs na Gaelscolaíochta. Má chuirtear an dá dhioscúrsa¹¹ seo i gcomórtas le chéile, faightear léargas ar conas a chuirtear idé-eolaíochtaí¹² difriúla in iúl i mbeartais teanga.¹³

Seo comhairle: gan tagairt a dhéanamh do theanga ar bith i mBunreacht na hÉireann.

⁷ Dul chun cinn - progress

⁸ Cuir i leith – attribute to

⁹ Seineafóibe -xenophobia

¹⁰ Scothaicmeachas - elitism

¹¹ Dioscúrsa - discourse

¹² Idé-eolaíochtaí - ideologies

¹³ Beartais teanga – language policies